

В.Федяєва
м. Херсон

Етнорегіональні особливості виховання дітей у сім'ї

Півдня України XIX століття

Динаміка геополітичних процесів, які стали характерною особливістю людського буття кінця XX – початку XXI століття вплинула на розвиток освіти, навчання та виховання молоді загалом і на систему сімейного виховання зокрема. Це визначає нові підходи та шляхи розв'язання проблем виховання дітей у сім'ї в контексті соціальних парадигм минулого. Значний вплив на сімейне виховання мають етнорегіональні особливості становлення інституту сім'ї, а відповідно і виконання сім'єю основної функції – педагогічної.

Ми виходимо у своєму дослідженні з того, що важливою методологічною основою аналізу виховання дітей у сім'ї є розуміння того, що теорія і практика виховання дітей у сім'ї і в минулому, і в сьогоденні відбувається на основі взаємовпливу, взаємозбагачення культур усіх народів, що проживають у сім'ї, в одному соціальному просторі, на певній території і регіоні. Особливо це характерно для регіонів, територій, на яких компактно або розосереджено групується етнічне населення і відповідно утворюються сім'ї з представників різних етносів. Проблему етнорегіонального буття й особливостей етнічно співжиття вивчали й вивчають зарубіжні й українські вчені О.Агурський, М.Берштам, З.Бжединський, М.Гайдук, Д.Кісінджер, О.Прищак та ін. Усі вони наголошують на необхідності врахування національно-етнічного параметру у сфері освіти, навчання та виховання.

Етнорегіональна специфіка буття етносів визначається природними, політичними, економічними, освітніми обставинами багатосторонньої взаємодії двох або більше етносів того чи іншого регіону. При цьому важливе значення мають етнокультурні та етнокомунікативні складові, які в системі сімейного виховання є досить значущими регуляторами. Питання

етнонаціональних особливостей виховання дітей у сім'ї в педагогічних дослідженнях з позицій етнопедагогіки вивчали М.Стельмахович, Г.Постовий, А. Говорун тощо.

Відомі українські експерти Інституту соціології НАН України, аналізуючи ситуацію, що склалася в державі в результаті регіональних відмінностей в нашій країні, акцентують увагу на тому, що в економічній, культурній, соціальній політиці необхідно зважати на особливості різних регіонів України, які склалися майже тисячоліття.

Окремих наукових досліджень з проблем етнорегіональних особливостей виховання дітей у сім'ї не було, що й стало предметом нашого наукового пошуку.

Мета публікації – на прикладі Півдня України XIX століття вивчити практику виховання дітей у сім'ї, яка формувалася в результаті етнічних процесів становлення та розвитку регіону.

Усі землі України, що входили до складу Росії у XIX столітті, було поділено на дев'ять губерній з метою уніфікації системи управління і зміцнення влади на місцях. Адміністративний устрій був таким: Малоросійське генерал-губернаторство з Чернігівською і Полтавською губерніями; Новоросійсько-Бессарабське генерал-губернаторство, до якого ввійшли Таврійська, Катеринославська, Херсонська губернії та Бессарабська область (з 1873 р. – губернія), а також було утворено Київське генерал-губернаторство, куди ввійшли Київська, Волинська і Подільська губернії. У 1835 році Слобідсько-Українську губернію було перейменовано на Харківську [2].

Усі ці губернії різнилися національним складом, рівнем розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва, особливостями й відмінностями в розвитку торгівлі. Помітні зрушення в розвитку економіки і торгівлі в Україні зумовили певні зміни в класовій та становій структурі тогочасного суспільства (сільський стан, міські стани): міщани, цехові –

10,5 %; військові – 4,19 %; дворяни – 2,01 %, духовенство – 0,97 %, різночинці та інші – 1,34 %.

За умов подальшого розладу феодально-кріпосницької системи та розвитку капіталістичних відносин в Україні безперервно зростала чисельність робітників (1860 р. – 86,7 тис.) [2, С. 31].

З історією формування робітничого класу України тісно пов'язане створення робітничої сім'ї. Оскільки робітничий клас складався із зuboжілого селянства і міської бідноти, то робітнича сім'я поєднала в собі поняття, звичаї, побут, смаки і уподобання цих верств населення. Зазначимо, що робітничий клас України формувався не тільки з місцевого українського населення, а й з представників інших національностей. За статистичними підрахунками в Україні проживали росіяни, поляки, євреї, німці, татари та інші [2]. Відповідно на сімейних відносинах, на практиці виховання дітей у сім'ї позначилися звичаї, обряди, традиції російського, білоруського та інших народів. .

Ще однією важливою особливістю становлення сім'ї, сімейних стосунків, сімейного виховання було те, що поряд з однонаціональними сім'ями в середовищі робітничого класу починають формуватися багатонаціональні сім'ї. Цей процес особливо інтенсивно відбувався серед шахтарів Донбасу, металістів Харкова, металургів Катеринослава [3].

Таким чином, у другій половині XIX століття робітнича сім'я набуває багатонаціональних рис, є сім'єю нових традицій у побуті і культурі, що значно впливає на практику виховання дітей у сім'ї. Зважаючи на це, доцільно виокремити у наукових історико-педагогічних дослідженнях такий аспект, як етнорегіональна особливість виховання дітей у сім'ї, що склалася під впливом природних, політичних, економічних, культурно-освітніх обставин багатосторонньої взаємодії двох або більше етносів того чи іншого ландшафтного (природо-географічного, промислового) регіону. На сім'ю, виховання дітей у сім'ї впливали як загальні чинники, так і етнокультурні та етнокомунікативні регулятори.

Розглянемо ці теоретичні посилання на прикладі Південного етнорегіону кінця XIX століття. В сучасній історичній науці широко використовуються поняття: “Новоросія”, “Північне Причорномор’я”, “Південь України” (Сарбей, Гурій, Дорошенко, Дружиніна та інші). Однак ці назви мають різні географічні межі. Так, “Новоросія” охоплює територію Катеринославської, Херсонської, Таврійської губернії та Бессарабського генерал-губернаторства. Термін “Північне Причорномор’я”. Кабузанов та ін. визначають, як регіон, що геополітично, економічно і стратегічно більш тісно пов’язаний з Чорним морем.

Сьогодні геополітичний розподіл України визначає Південь України як області прикордонні Чорному морю. У XIX – на початку XX століття Південь України включав Херсонську та частково Катеринославську, Таврійську та Бессарабську губернії (за останнім адміністративним розподілом – це Херсонська, Миколаївська, Одеська області та республіка Крим).

За адміністративним розподілом кінця XIX століття до південних областей входили Херсонська, Бессарабська, Таврійська і Катеринославська губернії. Ці губернії були заселені: українцями, росіянами, болгарами, гагаузами, греками тощо.

Етнографічні дослідження свідчать, що в XIX столітті на території Південної України при переважній більшості українців, виникла велика кількість російських поселень [4].

Етнодиференційовані ознаки виявилися в сімейному побуті українців і росіян, які проживали в минулому в одних і тих же соціально-економічних умовах, і мали багато спільного у сімейно-шлюбних стосунках.

Водночас у II половині XIX – початку XX століття народи, які проживали на Півдні України мали як спільні риси, так і свої етнічні особливості. Характерним було те, ця відмінність за історико-демографічними дослідженнями найбільш чітко проявлялась у структурі

сім'ї, в окремих сімейних звичаях і обрядах. А це впливало на мету, зміст, методи, прийоми і форми виховання дітей у сім'ї.

У російських переселенців Південної України в XIX довгий час тривала так звана велика сім'я, в українців – мала сім'я. Велика російська сім'я складалася, як правило, з батьків, одружених дітей (сім'ї синів) і неодружених дітей. При цьому у всіх членів такої сім'ї спільними було майно і господарства. Великі сім'ї склалися із трьох-чотирьох поколінь, чисельність іноді в них доходила до 30-ти і більше осіб [4]

Російська велика сім'я в Україні характеризувалася тим, що її головою з притаманною деспотичною владою був батько або старший у сім'ї чоловік, він же був головним вихователем, його слово для дітей було законом. Незважаючи на те, що майно в сім'ї було загальносімейним, голова сім'ї вирішував усі господарські справи: хто з дітей чим повинен займатися, що і як робити. Навіть при розподілі домашнього майна, міг одному синові виділити більше ніж іншому. Тільки наприкінці XIX століття росіяни почали відділяти сім'ї синів. У російських сім'ях існувала спільна праця дітей і дорослих, були великі господарства і вони жили більш економічно захищено.

В українській родині навпаки: коли в сім'ї вже був один одружений син, а інший збирається одружитися, то сім'я готувалася до відділення старшого (жонатого), якому заздалегідь готувалася садиба чи будувався будинок. Одружені сини в українській родині більше року не проживали з батьками, все майно сім'ї ділилося на рівні частини, такий поділ приводив до того, що на початку сімейного життя молода сім'я не була заможною.

Також існували особливості ставлення до жінки в сім'ї росіян і українців. Жінка у російській сім'ї працювала на рівні з чоловіком і могла виконувати досить важку для жінки роботу (доглядати за худобою, косити і молотити зерно на току). Для української сім'ї це були не характерними. Невістки у російській сім'ї були покірні їх владі, на відміну від української сім'ї.

Внутрішня структура російської патріархальної великої сім'ї, обумовлювала і погляди на шлюб. Він укладався переважно за вибором батьків, які в більшості керувалися економічними міркуваннями. Наприкінці XIX – початку XX століття почали враховуватися інтереси молодих людей. Етнографічні дослідження свідчать, що в російській сім'ї прагнули одружити сина до того часу, як він піде на військову службу, щоб отримати додаткові трудові руки (невістку). Зазвичай хлопці одружувалися у 18-19 років, дівчата виходили заміж у 16-18 років. Українці ж одружували сина після повернення з військової служби, наречену обирали у своєму ж селі, шлюби між молодими людьми з різних сіл не були характерними.

У південних районах України з кожним роком у XIX столітті склалися дружні стосунки між представниками різних національних груп, утворювалися шлюби між росіянами і українцями. Зрозуміло, що цей процес протікав порізно, навіть в окремих селах і в окремі історичні періоди. Польові дослідження вчених свідчать, що в окремих сім'ях дружини-українки не змінювали ні національним традиціям, ні мові. Досить мало маємо прикладів, коли українці і росіяни ставали хрещеними батьками. Тільки тоді, коли місцеві органи самоврядування стали давати місця для поселення молодих пар на змішаних вулицях, без урахування національної належності, почали формуватися нові сімейно-шлюбні стосунки між росіянами і українцями.

Загалом, за обстеженими селами наприкінці XIX – початку XX століття шлюб між росіянами і українцями був досить поширеним [4].

У селах зі змішаним етнічним складом міжнаціональні шлюби разом з іншими факторами слугували природній асиміляції малочисленної групи населення домінувальній корінній національності цього села.

Порівняно менше було укладено шлюбів між росіянами і українцями, що проживали в різних селах.

Південь України як етнічний регіон мав свою специфіку і поділявся на декілька районів. Таким специфічним був (у межах кінця XIX століття)

колишній Маріупольський уїзд Катеринославської губернії. Протягом ХІХ століття у Приазов'ї сформувалося населення, досить різне як за етнічним складом, так і за соціальними стосунками. За даними перепису 1897 року у Маріупольському районі проживали: українці (154594 чол.), росіяни (37388 чол.), греки (48290 чол.), татари (25472 чол.), німці (191004 чол.), євреї (10291 чол.), турки (5317 чол.) [С.77].

Етнічні групи, що проживали у Приазов'ї, вступали між собою в різноманітні стосунки. Господарські міжетнічні шлюби були майже відсутні [7].

Сьогодні, досліджуючи проблеми виховання дітей у сім'ї, необхідно виходити з того, що в усі історичні періоди розвитку кожен регіон мав етнічну своєрідність, яка в свою чергу впливала на ментальність і цінності сім'ї. Так, у західних областях значну частину населення складають західні слов'яни. Для цього регіону характерною ознакою є те, що тривалий час ця територія була у складі різних держав (країн), і перед населенням стояло завдання збереження своєї національної культури, традицій, самобутності. Тому народи завжди прагнули до самозбереження, до національної консолідації. Батьки виховували і виховують дітей на психології індивідуалізму (індивідуальне господарювання та підприємництво). Також орієнтують дітей на західно-європейські політичні і культурні цінності, які підкріплюються сімейно-родинними зв'язками.

Центральна і Північно-Східна Україна є історично основними регіонами розселення українського етносу, який найменше розбавлений інонаціональними елементами. Переважає сільське населення тогочасного типу. Міста, які останніми десятиріччями різко розрослися за рахунок мігрантів із села, мають значний прошарок людей з близькою до селянської психологією. Існують давні й широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв'язки з Росією та Білоруссю.

Особливою етнонаціональною специфікою відзначається Крим та Південно-Східний регіон. Останній – традиційно промислова зона країни, де

переважають політичні та соціально-економічні цінності робітничого класу. Етнічний склад населення є найбільш різноманітним, порівняно з рештою території України. Поряд з українцями – великий відсоток росіян та представників південних народів. Населення – переважно російськомовне, з традиційною історичною, економічною, культурною та сімейно-родинною орієнтацією на Росію.

Виховання дітей у сім'ї також вирізняється регіональною дислокацією основних конфесій. Так, за даними вчених Національного інституту стратегічних досліджень, "... вплив УПУ (МП) поширюється головним чином на Схід та Південь, УПУ (КП) – Київ та Центр, Римо-, Греко-католицької, автокефальних та протестанської церков – Захід і частково Центр", що є також досить не вивченим в педагогіці.

Південь України є регіоном зі складним етнічним складом населення (з постійною численною перевагою українців). Вивчення етнопедагогіки такого регіону дає змогу виявити закономірності виникнення етнічних традицій сімейного виховання, з одного боку, й процесу взаємовпливу та взаємодії виховних традицій на виховання дітей у сім'ї – з іншого.

Таким чином, вивчаючи питання теорії і практики виховання дітей в сім'ї, необхідно враховувати таку досить серйозну і впливову складову – етнорегіональну.

Література:

1. Етнографія України: Навч посібник /За ред С.А.Макарчика.– Львів, "Світ", 1994. – 520с.
2. Історія української РСР. У 8-ми т. – Т. 3.– К.: "Наукова думка", 1978.
3. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюр, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: "Либідь", 1993. – 288 с.
4. Культурно-бытовые процессы на юге Украины / Под ред Ю.Иванова. – М.: Издательство "Наука", 1979

5. Латышина Д.И. История педагогики. Воспитание и образование в России (X –XX века): Учебное пособие. – М.: Изд. дом “Форум”, 1998. – 584 с.
6. Матеріали Міжнародної наукової конференції “Заселення Півдня України: Проблеми національного та культурного розвитку”. – Херсон, 1997
7. Семейно-бытовая культура /Д.И. Водзинский, А.И.Кочетов, К.А. Куликович и др. /Под ред. Д.И. Водзинского. – Минск.: Нар. асвета, 1987. – 255 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: “Радянська школа”, 1985. – 312с.
9. Україна від найдавніших часів до сьогодні. Хронологічний довідник / В.Ф. Верстюк, О.М. Дзюба, В.Ф. Репринцев. – К.: Наукова думка, 1995. – 686 с.